

ԳԱՌՐԻԷԼ ՄԻՐԶՈՅԵԱՆ

(Յիսողութիւններ)

Շատ քիչ եմ պատահել մի ուրիշի, որին մանկութեան ընկերները այնչափ անկեղծ և բուռն ուրախութեամբ հանդիպելիս լինէին, որպէս Գաբրիէլ Միրզոյեանին: Ամենքի համար նա «Գարօ» էր, «Գարօ ջան» էր: Վաղուց անցած ժամանակների անջինջ յիշատակները պայծառութեամբ նորոգւում էին հանդիպողների սրտերում և մի լայն ժպիտ փայլեցնում էր դէմքը: Բայց այդ ժպիտի հետ խառնւում էր նաև մի անհանգըստութիւն: Տարիներ անցան, կեանքի անողոք կոիւր խորակոսներ անցկացրեց հոգու և ճակատի վրայ, վաղեմի վսեմ յոյզերը ծածկուեցին առօրեայ մանր հոգսերի, նախանձի, սնափառութեան, ընչասիրութեան տակ—և ծանր էր, երբ մէկը իր ձեռքն էր խրում այդ մօխի մէջ և քրքրում դեռ բոլորովին չը մարած կայծերը: Միրզոյեանի ներկայութեամբ յանկարծ հին ընկերները զգում էին հոգու այդ անդարձ անկումը, և անձնապատան ինքնագոհութիւնը խաբուսիկ էր երեւում նրանց, ու սիրտը լցւում էր կսկիծով: Տեսակցութեան ուրախութիւնը պղտորւում էր երկիւղով, չը լինի թէ նա իր ճակատախօսութեամբ ասի. «Ա՛յդ ես դառել, մի՞թէ ինքզ չեմ զգւում քեզանից»: Նա կարողացաւ մինչև վերջ հոգով մաքուր մնալ և կենդանի նախատինք լինել այն բոլորի համար, որոնք կեանքի յարմարութիւնների յետևից ընկած՝ ոտնատակ արին պատանեկական վառ յոյսերը:

Դեռ գիմնագիական ստորին դասարաններում նա գիտէր հոգու ամբողջ զօրութեամբ սիրել և ապրել: Պատմում են, թէ սրպիսի կատաղութեամբ նա իր փոքրիկ, թոյլ տեղովը յարձակւում էր դասարանի ուժեղ, չարամիտ, ընկերատեսայ աչակերտների վրայ: Ընկերական զգացմունքները դեռ այն ժամանակ լցնում էին նրա կուրծքը և նա օգնութեան էր հասնում թոյլե-

ըին և կարօտեալներին: Մէկին նա թուարանութիւնից էր պատ-
րաստում, միւսին երկրաչափութիւնից, երրորդին ուսերէնից:
Եւ մի այնպիսի սիրով էր անձնատուր լինում պարագմունք-
ներին, որ ընկերը չէր էլ քաջում նրանից: Եւ որ նշանաւորն
է, հէնց այդ պատանեկական օրերում նրա մէջ նստած էր բը-
նադրով ուսուցիչ, օրինակ, երկրաչափութեան թէօրեմները մի
ըթամիտ ընկերոջը հասկացնելու համար, նա կտրտում էր
հաստ թղթից քառակուսիներ, եռանկիւններ, խորանարդներ...
Հասկանալի է, որ նա սիրուած էր ընկերներէից:

70-ական թուականների կէսն էր թիֆլիսումն էլ արձա-
գանք գտան այն բարձր ձգտումները, որոնք վաթսուեակն
թուականներից արգէն զրաւել էին մայրաքաղաքների լաւագոյն
գործիչների միտքը: Գիմնադիստներն էլ գուրս չը մնացին դը-
րանց ազդեցութիւնից: Առաջին գիմնադիւնի աշակերտների
մէջ կազմուելին զրական շրջաններ, սկսուելին դպրոցական ձե-
ռագիր հրատարակութիւններ: Բարձր դասարանցիք խմբուելին
երկու բանակների. մէկի գլուխն էր հանգուցեալ իշխ. Արզու-
թեան-Երկաշնարազուկը՝ Նեմբրովիչ-Դանչենկոյի (այժմեան
յայտնի ուսս վիպասանի եղբոր, նոյնպէս վիպասանի) հետ,
միւսինը—Գ. Միրզոյեանը, որի „ՁԻՔ ԿՐԱՏՈՐՈ ՏՈՒՆ“ (կար-
միր քննական սեղանի արձագանք) ամսաթերթի մէջ, ի միջի
այլոց, սկսեց գեանդել իր մանրանկարները, փոքրիկ թատերա-
կան տեսարանները և իշխ. Սումբատովը, այժմ Մոսկուայի ուս-
սաց թատրոնի առաջնակարգ դերասանը և մի շարք պիեսների
հեղինակը, Երկու բանակների յարաբերութիւնները պատերազ-
մական էին: ՁԻՔ-ի շուրջը հաւաքուել էին, այսպէս ասած՝
դեմօկրատները և հակաոսկորդներին անարգանքով կոչում էին
արիստոկրատ: Տաղանդների մեծագոյն մասը շչխատակցում
էր «ՁԻՔ»-ին իր ֆիլիէտոններով, բանաստեղծութիւններով,
մանրանկարներով: Հայ, վրացի, ուսս—բոլորն էլ հաւասար ե-
ռանդով ոգեւորում, գրում, վիճում էին: Գ. Միրզոյեանը միշտ
զերծ մնաց ստորացնող, անպատուաբեր, միտքը խաւարացնող
ազգատեցութիւնից... Երկու բանակների թշնամութիւնը այն
տեղը հասաւ, որ «ՁԻՔ»-ի հակաոսկորդները որոշեցին ձեռնել
Միրզոյեանին, և ընտրեցին զրա համար իրանցից ամենաուժե-
ղին: Մի երեկոյ սա պատահում է Միրզոյեանին Ալէքսանդրեան
այգու ձեմելիքներից մէկի վրայ և սաստիկ հարուած է տալիս
նրան յետեւից: Գարօն չուս է գալիս և վիզը ծոկով ասում.
«Խփիր, էլի խփիր, լնչ կայ... Ուրիշ միջոցի որ ընդունակ
չէր»... Տղան վախաւ, բայց միւս օրն եւեթ եկաւ Միրզոյեանի

մօտ՝ էլ ներողութիւն, էլ զղջում: Եւ յետոյ դառաւ Միրզոյեանի առաջին ընկերն ու պաշտպանը:

Վերջին ոռոս-թրքական պատերազմը Միրզոյեանի վրայ, որպէս և շատերի վրայ, մեծ տպաւորութիւն թողեց: Եղբայրակիցներին թրքական լծից ազատելու գաղափարը կրակել էր և՛ ոռոս ազգի սիրտը, և՛ կովկասցիներին: Միրզոյեանը սկսում է հայերէն գրել-կարդալ սովորել, ու նրա համար բացուեց նոր զգացմունքների մի այնպիսի աշխարհ, որի փաղցրութիւնը սերտին հնչում էր մայրական երգի պէս անուշ: Գնալով համալսարան, նա իր հետ առաւ ոռոս-հայկական բառարանն ու քերականութիւն և Կիևում, ուր մտել էր բժշկական մասնաճիւղը, շարունակում էր պարապել հայերէնով և սկսեց թղթակցել «Մշակին»:

Ուսանողական նստարանի վրայ Միրզոյեանի սիրտը բաբախում էր մի ցանկութեամբ—ծառայելու կովկասի քաղաքակրթական զարգացման: Նրան ոգեւորում էին մանուկ սերունդն ու դպրոցը: Նա երազում էր՝ աւարտելով բժշկական մասնագիտութիւնը, անցնել ուսուցչականը և՛ ծանօթանալով մանկական մարմնի և հոգու գործունէութեան օրէնքներին, ասպարէզ մտնել իրբեւ բազմակողմանի պատրաստուած մանկավարժ: Սակայն մի քանի անակնկալ հանգամանքներ հարկադրեցին նրան Կիևից վերադառնալ հայրենիք:

Այստեղ նա վերջնական մկրտութիւն ստացաւ, սիրահարուելով Գայեանեան դպրոցի մի ուսուցչուհուն, օր. Նատալիա Տէր-Մարկոսեանին (սպագայում՝ իր ամուսնուն), և երկուսով որոշեցին սկսել մանկական գրքերի հրատարակութիւնը: Մեր մանուկներից ո՞վ չէ կարդացել պատկերազարդ «Կարմիր լապտեր», «Թաւամազ մեղու», «Եղբօր Թումասի անակը» գրքոյկները: Դրանք այդ երիտասարդ իդէալիստ մտերիմների կազմածն են և լոյս ընծայուեցին մասամբ հանգանակած, մասամբ անձնական գումարներով: Միաժամանակ Գաբօն ոգեւորեց մի քանի գիմնադիստների, որոնք նրա ղեկավարութեամբ սկսեցին կազմել հայերէն շարժական այբուբէն, այբուբէնական խորանարդներ, գրերի շարժական տառեր և այլն: Այս հրատարակութիւնները համոզեցին Միրզոյեանին, որ ժամանակ է Թիֆլիսում մի հրատարակչական ընկերութիւն հիմնելու: Նա ուղարկում է հրաւիրատուներ քաղաքի բոլոր նշանաւոր հայ գործիչներին, առանց կուսակցութեանց խտրութեան, և երեւակայեցէք—Արծրունուն, Արգ. Յովհաննիսեանին և Պետրոս Սիմէոնեանին մի սեղանի շուրջը նստած, հաւասար ոգեւորութեամբ

գրքերի տպագրութեան և տարածման մասին խօսելիս, և այն էլ ռւմ չնորհիւ. մի ինչ-որ քսան, քսաներկու տարեկան ուսանողի չնորհիւ: 1880 թուին սկսեց գործել Հրատարակչական ընկերութիւնը, որին և յանձնեց Միրզոյեանը իր կազմած մանկական գրքոյնները, իբրեւ գործի սկզբնաւորութիւն:

Մի փոքր ժամանակից յետոյ նա հետացաւ Թիֆլիսից և գնաց Ղազանի համալսարանը ուսումը շարունակելու նպատակով: Բայց չըջակայ կեանքը չափազանց անհանգիստ էր, որպէս զի նա կարողանար իազաղ վիճակի մէջ մնալ, ու նա վերագարձաւ Թիֆլիս, որտեղից ի միջի այլոց ախուր լուրեր էր ստանում այն էակի հիւանդութեան մասին, որը նրա համար կեանքի չափ թանկ էր: Սկսուեցին փորձանքների տալիսներ. պատկուելով և մի վեց ամսից իր պաշտօնը ամուսնուց զրկուելով, հրաժարուելով հայրական հարստութիւնից, համալսարան վերադառնալու յոյսը լիովնելով, նա ուսուցիչ մտաւ Թիֆլիսի Արհեստաւորացի դպրոցը և չը մոռանալով իր նախկին ծրագիրը՝ սկսեց աշխատել մանկական թերթի հրատարակութիւնը գլուխ բերելու: Նա յաջողեց գտնել մի անձ, որ թուում էր իրան՝ յարմար էր ամսաթերթի արտաքին խմբագրի պաշտօնի համար, այն է պ. Տրգրան Նազարեանին: Ամբողջ երկու և կէս տարի «Աղբիւրի» իսկական ղեկավարը, յօդուածների ընտրողը, նիւթերի մշակողը, աշխատակիցներին ուղղութիւն տուողը միայն Միրզոյեանն էր: Սակայն թիւրիմացութիւնները պ. Նազարեանի և հանգուցեալի մէջ սկսուեցին հրատարակութեան հէնց առաջին համարից: Տ. Նազարեանը լոյս ընծայեց (1883 թ.) առաջին համարը առանց՝ Միրզոյեանին վերջնականապէս ցոյց տալու, կեղտոտ, անփոյթ կերպով Այն ժամանակ ամբողջ խմբագրութիւնը յայտնեց որ հեռանում է գործից, և Նազարեանը ստիպուած էր խնդրելու, որ իսկական ղեկավարը իր խմբով վերադառնայ, բացատրելով պատահածը իր անփորձութեամբ: Որպէս յայտնի է, «Աղբիւրի» առաջին համարը նորից հրատարակուեց, աւելի շքեղ, կոկիկ ձեւով և թերթը հէնց սկզբից լաւ ընդունելութիւն գտաւ հասարակութեան կողմից: Խմբագրութեան անդամների թւումն էին Բաֆֆին, Աղայեանը, Կոստանդին Մելիք-Շահնազարեանը և նոյնպէս ռուսաց գրականութեան ոյժերից մէկը, այս տարի վախճանուած Սօլովեով-Նեստէլովը, որի փորձառու յուշմունքները շատ նպաստեցին գործի աջողութեանը: Հէնց այդ միջոցին պ. Գուլաձէն սկսեց հրատարակել վրացերէն՝ «Նօբաթի» մանկական ամսագիրը և Միրզոյեանը, Սօլովեով-Նեստէլովը (որը աշխատակցում էր ռուսաց «Родникъ»

մանկական առաջնակարգ թերթին) ու Գուլաձէն կազմում էին մի ամբողջութիւն և փոխադարձաբար օգնում:

Իմ համոզմունքով, այդ տարիները «Աղբիւրի» լաւագոյն շրջանն են կազմում: Երկու տարուայ ընթացքում թերթը հաստատ հողի վրայ գրուեց և արդէն որոշ եկամուտ սկսեց բերել: Այստեղ յանկարծ պ. Տ. Նազարեանը դիմում է Միրզոյեանին, յայտնելով, թէ ինքն է ստանձնում թերթի իսկական խմբագրութիւնը, իսկ Միրզոյեանը կարող է մասնակցել, իբրեւ սոսկ աշխատակից: Վերջինս հրապարակով, լրագրի միջոցով ընկերական դատի հրաւիրեց պ. Նազարեանին, բայց սա, որպէս յայտնի է մեր լրագրութեանը հետեւողներին, խոյս տուեց այս դատից: Սակայն գտնուեցին զրականներ, որոնք աշխատեցին խրախուսել պ. Տ. Նազարեանին...

Հէնց այդ ժամանակ Գր. Արծրունին, որոշելով թողնել կողկասք և տեղափոխուել արտասահման, առաջարկեց Միրզոյեանին գնել իր օրաթերթը: Վերջին տարիները Միրզոյեանը ամենամօտիկ և մտերիմ մարդն էր «Մշակի» հիմնադրին: Նոյնպիսի սերտ բարեկամութիւն կար հանգուցեալի և Բաֆֆիի մէջ: Մեծ հրապարակախօսի և ոչ պակաս մեծ վիպասանի փոխադարձ յարաբերութիւնները, նրանց ներքին կեանքը, տնային հանգամանքները այդ ժամանակամիջոցում՝ ոչ մէկին այնպէս լաւ ծանօթ չէին, որպէս Միրզոյեանին: Պէտք է ավստաւ միայն, որ այն թանկագին յիշողութիւնները, որոնք կարող էին բացատրել թէ Արծրունու և թէ Բաֆֆիի գրական գործունէութեան շատ և շատ նշանաւոր կողմերը, անդառնալի կերպով ոչնչացել են Միրզոյեանի մահով: Ունէր սա և Բաֆֆիի բազմաթիւ ընդարձակ նամակներ, որոնց մէջ նա գրում էր իր գրական մտադրութիւնների մասին և բացատրում իր վէպերից մի քանիսի իմաստը, խօսում էր իր ուղղութեան, նպատակների մասին, բայց դժբախտաբար, այդ անգնահատելի նիւթն էլ կորած է մեզ համար, որովհետեւ Միրզոյեանը վերջին տարին, յոռետեսութեան անակնկալ բռնկման միջոցին, աշխարհի ունայնութեան և ոչնչութեան մտքի ճնշման տակ (հիւանդութեան ժամանակ), իր ասելով՝ կրակն էր նետել այս ամենը:

Ինձ մօտ գտնուում է 1884 թ. յուլիսի 16-ին կապած՝ Գր. Արծրունու և Գ. Միրզոյեանի նօտաբաղկան պայմանագիրը, որով «Մշակը» ժամանակաւորապէս անցնում էր Միրզոյեանի ձեռքը, այն պայմանով, որ երկու ամսուայ ընթացքում Գր. Արծրունին դիմէր ուր հարկն է, խնդրելով վերջնականապէս նրան յանձնել թէ հրատարակչութիւնն և թէ խմբագրութիւնը, իսկ եթէ Միրզոյեանը չի հաստատուի խմբագրի և հրատարակչի պաշ-

տօնի մէջ, Արծրունին պարտաւորուած էր խմբագիր և հրատարակիչ առաջարկել նրան, ում որ մատնացոյց կանի Միրզոյեանը՝ իսկ «Մշակը» ամբողջ խմբագրական գոյքով դառնում է Միրզոյեանի լիակատար սեփականութիւնը: Որպէս հրատարակուեց այն ժամանակուայ թերթերում, Միրզոյեանը չը հաստատուեց իբրեւ «Մշակի» հրատարակիչ և խմբագիր, Արծրունին էլ, գնալով արտասահման, չէր կարող ներկայայնել նրանց, ում որ առաջարկում էր Միրզոյեանը: Եւ մէկ տարուց աւելի անցնելով, «Մշակի» հրատարակութեան իրաւունքը կորցուեց, այնպէս որ Արծրունին՝ վերադառնալով Կովկաս, պիտի նորից խնդրամատոյց լինէր, որպէս զի թոյլ տրուի իրան նորոգել թերթի հրատարակութիւնը: Այսպէս մի առժամանակ Միրզոյեանը ապրում էր գրական ասպարէզից հեռու: Այդ միջոցին նա թաղեց իր մտերի մտերից մէկին, Բաֆֆին, գլուխ կանգնեց այն մասնաժողովին, որ ժողովարարութիւն էր անում յօդուտ վիպասանի մահարձանի, և աշխատում էր աջողեցնել նրա գրուածքների լիակատար հաւաքածուի հրատարակութիւնը: Գրական գործին ձեռնամուխ եղաւ նա կրկին միայն 1892 թուին ինձ հետ միասին:

Այն պայմանագրի համաձայն, որ այդ թուականի սեպտեմբերի 26-ին գրուեց մեր և Տ. Նազարեանի մէջ, «Աղբիւր» և «Տարազ» թերթերի հրատարակութեան և խմբագրութեան գործը անցնում էր մեր ձեռքը, և Նազարեանը խմբագիր պիտի առաջարկէր նրան, ում որ մենք ուզենայինք: Այսպէս նա նախ խմբագիր ներկայացրեց իմ հօրս՝ Բ. Դ. Լիսիցեանին, իսկ յետոյ պ. Վարդան Սուլթանեանին: Թերթերը սակայն լոյս էին տեսնում մեր ղեկավարութեամբ, այն է՝ «Աղբիւրը» Միրզոյեանի, «Տարազը»՝ իմ: Չեմ կամենում խօսել այդ ժամանակի (1892 թ. նոյեմբ. 1—1893 նոյեմբ. 14) մեր գործունէութեան մասին: Այդ օրերում ես առիթ ունէի աւելի մօտիկից ճանաչելու Գաբօին և գնահատելու նրա բնավորութեան անզուգական կողմերը: Պէտք էր տեսնել, որպիսի սիրով նա խմբագրում էր «Աղբիւրի» ամեն տողը և գուրգուրանքով լոյս բնծայում համարները: Դժբախտաբար, այդ տարին պիտի վերջանար մի սարսափելի յուսախարութեամբ: Պարզուեց, որ Նազարեանը, նախ քան թերթերը մեզ կապալով տալը, մէկ տարի առաջ, նօտարական պայմանագրով, ծախել է նոյն այդ թերթերը մէկ ուրիշին և յետոյ մեզ տուել առանց տիրոջ համաձայնութեան, պարզուեց, որ ծրագրի այն մասերը, որոնք թուած էին «Տարազի» բաժանորդագրական յայտարարութեան մէջ, իսկականի մէջ չը կային:

Այլ ևս շատ անակնկալ բաներ պարզուեցին, և ի միջի այլոց, այն էլ, որ նրանք, որոնք ամենից աւելի տշխատում էին «Աղբիւր-Տարազի» մեր ձեռքն անցնելու համար, «յանուն գաղափարի, յանուն մամուլի շահերի», հէնց այդ մարդիկ անձնական շահերով էին կապուած Նազարեանի հետ և մտածում էին այն բանի մասին, թէ ինչպէս փրկեն՝ պ. Նազարեանին հաւատացած իրանց դրամները, Դնելով վեց հազարից աւելի մի գումար թերթերի հրատարակութեան վրայ և անհնարին գտնելով նախագուշակելու այն ամեն պատահելիքները, որ կարող էին լոյս աշխարհ գալ, մենք թողինք հրատարակութիւնը, նախօրօք առաջարկելով Նազարեանին՝ Պետերբուրգից վերադառնալ Թիֆլիս և ստանձնել թերթերը, Դրա համար, Թիֆլիսի խմբագիրների մի ժողովի վճռով, նրան ժամանակամիջոց տրուեց, Տ. Նազարեանը Պետերբուրգից գնաց... Լօնդոն:

Այս բոլոր դէպքերի ծանր տպաւորութեան ներքոյ, Միրզոյեանը լիովին անձնատուր եղաւ ուսուցչութեանը Ներսիսեան դպրոցում, ուր մտած էր դեռ 1892 թուից առաջ, Նրա վերջին մտադրութիւնն էր նպաստել մանկական խաղերի, խաղալիքների և դրքերի տարածուելուն Կովկասում, բայց նրա ընդարձակ ձեռնարկութեանը վիճակուած չէր իրագործել.— նա մահացու հիւանդացաւ:

Կուզէի մի քանի խօսք ասել նոն Միրզոյեանի հասարակական և ուսուցչական գործունէութեան մասին: Նա այն կարծիքի էր թէ հրապարակօրէն մեծարել որ և է վաստակաւոր գործչի՝ ոչ միայն աշխարացի երախտագիտական զգայմունքների արտայայտութիւն է, այլ և մի զօրաւոր կրթիչ խթան մանուկ սերունդի և անդիտակից ամբոխի բարոյական զարգացման համար: Այդ պատճառով նա ամեն ջանք գործ դրեց պատշաճաւոր հանդիսաւորութեամբ տօնելու Բաֆֆի յօբելեանը և յետոյ նոյնպիսի ազդու յուղարկաւորութեամբ ճանապարհեց իր մտերիմ միպասանին մինչև վերջին հանգստեան տեղը: Նա նոյնպէս մէկն էր այն չորս-հինգ անձնաւորութիւններից, որոնք ընտրուած էին կարգադրելու և Գր. Արծրունու թաղման հանգէսը, սրանից տասը տարի առաջ, իր չափազանց զարգացած գեղարուեստագիտական ճաշակով նա կարողանում էր տալ այդ հանգէսներին արտաքին փայլ և պատշաճաւորութիւն, ի սրտէ հակառակ էր ամեն անփայելչութեան, խլրտման և անկարգութեան, և առաջինն էր բողոքում այսօրինակ միջնադէպքերի դէմ:

Իմ ծանօթութիւնը Միրզոյեանի հետ սկսուել է դեռ այն ժամանակից, երբ նա՝ հիմնելով «Աղբիւրը», ինքն էր ղեկավար

րում այդ թերթը Ես, այն ժամանակ դեռ մի գիմնազիստ, մի քանի ինքնուրոյն և թարգմանական պատկերներ էի գետեղում այդ ամսագրում։ Այդ յարաբերութիւնները տարէջ տարի ամբապնդուելով, վերջապէս 1891 թ. այն աստիճան մօտեցրին մեզ, որ այնուհետեւ մի ծրագրով և ընդհանուր համաձայնութեամբ մասնակցեցինք, ի միջի սյուր, և կաթողիկոսական ընտրութիւններին։ Նախ և առաջ հարկաւոր էր կանգ առնել հայրապետական մէկ թեկնածուի վրայ։ Յիշում եմ՝ ինչպէս 1891 թ. ամառը Միրզոյեանը շտապեց Աղբուլաղից Կօճօր, որպէս զի Արծրունու հետ խորհրդակցեմք բռնելիք ընթացքի մասին։ Այնուհետեւ էլ Միրզոյեանը ամենայն եռանդով մասնակցեց ընտրողական ամբողջ պայքարին թէ եկեղեցական պատգամաւորների և թէ թեմական ներկայացուցչի ընտրութիւններին. ոչ ոք նրա պէս պարզ և ազդու կերպով չէր կարող համոզել ծրխականներին և պատգամաւորներին՝ սրան կամ նրան քուէ տալու. ոչ ոք նրա չափ անձնամոռաց կերպով չէր ծառայում դադափարին։ Այդքան ոգեւորութիւնից յետոյ աւելի խորն էր և՛ հիասթափութիւնը...

Նոյն եռանդն ու ոգեւորութիւնը մտցնում էր նա և՛ իր դասատւութեան մէջ։ Արհեստագիտական դպրոցի նախկին աշակերտները մինչև այսօր էլ չեն մոռանում նրան։ Նա ամեն կերպ աշխատում էր զիրարացնել երեխաների դործը, դիմելով նկատողական եղանակին, պատկերներով, իրերով կենդանացնում էր ցամաք դասընթացքը, զբօսանքների էր տանում աշակերտներին, բնութեան զրկում ուսումնասիրում էր բնութիւնը և զարգայնող ուղղութիւն էր տալիս ընթերցանութեանը։ Նա կարողանում էր ուրախութիւն և յափշտակութիւն մտցնել աղքատիկ աշակերտների խեղճուկ կեանքի մէջ և խմբելով իր շուրջը՝ աւագ և խնամակալ եղբօր տեղը բռնել։ Նոյն էր նա և Ներսիսեան դպրանոցում, ուր աչքի էր ընկնում իր մանկավարժական նախապատրաստութեամբ։ Որքան յայտնի է, մեր գերմանական մանկավարժների մի քանի ծայրայեղութիւնները առաջացրին մի խումբ ուսուցիչների մէջ ծաղրական-արհամարհական վերաբերմունք, և սրանք պնդում էին, որ բոլոր մեթօդիկաները և ուղեցոյցները ոչինչ կարեւորութիւն չունեն։ Միրզոյեանը այդ մարդկանց թուին չէր պատկանում։ Ատելով մանկավարժական չոր սքոլաստիկան և պեղանտութիւնը, նա այնուամենայնիւ անհրաժեշտ էր համարում որ ամեն ուսուցիչ ու դաստիարակ օգտուի և ուրիշների փորձառութիւնից, ինքն էլ հետեւում էր մանկավարժական գրականութեանը և այդ պատճառով նրա կարծիքները շատ ցնահատելի էին ուսուցչական

խորհրդակցութիւնների ժամանակ Զարմանալի չէ, որ նա իր դասատուութեանը մէջ (ռուսերէն լեզուով) լաւ արդիւնքների էր հասնում:

Բայց աւելի մեծ էր նրա բարոյական ազդեցութիւնը: Մի երկու խօսքով նա կարողանում էր սիրտ տալ անընդունակ աշակերտին, զարթեցնել փչացած տղայի մէջ հոգու նիւրոզ բարի ոյժերը, շիտակութիւն մտցնել դասընկերների յարաբերութիւնների մէջ, հրաւիրել նրանց կարօտեալ աշակերտին օգնելու, և պէտք է խոստովանել, որ այն դասարանը, որի դաստիարակն էր լինում նա, միշտ ամենակարգապահներիցն էր լինում և ամենախաղաղներից: Նրա բարեսրտութեան ազադոյցներ չատանդամ են առիթ ունեցել տեսնելու երեխաները, Նկատելով, որ սա կամ նա չունի զիրք, հագուստ կամ ընակարան, փայտ, ճրագ, նա դասարանական գանձարան էր հիմնում, որտեղ ամեն աշակերտ տալիս էր իր կարողութեան չափ, ինքն էլ մասնակցում էր այդ ամասկան նուիրաբերութիւններին և յաճախ իր մօտ էր կանչում կարօտեալին և, փող տալով, ասում՝ իբր թէ մէկ ուրիշից է նպաստ վերցրել այդ տղայի համար: «Էն անպիտանից մէնակ ալաքան կարողացայ գլխել, ասում էր՝ աւելի չեմ կարող»: Արհեստաւորաց դպրոցում նա ունէր նոյն իսկ սեփական թոշակաւորներ, որոնց փողը յանձնում էր տեսչին, իսկ տեսուչը բաժանում էր իբր թէ ուսուցչական խմբի վճով: Պատահել է, որ աշակերտներից մէկը ի չարն է գործ դրել նրա բարութիւնը, դիտմամբ ձեւանալով աղքատ և չունեւոր, բայց այս խաբեբայութիւնը չէր սառեցնում նրան, և, քանի քանի օրինակ գիտեմ, որ աշակերտը ուսումն աւարտել է միայն Միրզոյեանի՝ ժամանակին օժանդակութեան շնորհիւ:

Իր ճշտակատարութիւնը, նուանդը, ճաշակն ու անձնատուիրութիւնը նա ցոյց տուեց վերջապէս նաև Ս. Նշան եկեղեցու երէցփոխանութեան մէջ: Արդէն բոլորովին հիւանդ, նա ընտրուեց այս պաշտօնի, և չը կարողացաւ հրաժարուել, քանի որ իր ցուցմունքներով և խորհուրդներով էր նախկին երէցփոխ Շադինեանը եկեղեցին նորոգել և կարգի բերել զբաւական հաշիւները: Նրա վերջին հոգսն էր—երգեցիկ խումբ կազմելը եկեղեցու համար, կարա-Մուրզայի ղեկավարութեամբ: Նա անձամբ տունէ տուն էր ման գալիս, խնդրում ծնողներին թողնել իրանց երեխաներին և աղջիկներին, իր տանը կրկնութիւններ նշանակում և վերջապէս կարողացաւ մի շնորհալի խումբ ստեղծել, որը, երախտագիտական զգայմունքից զերդուած, թոյլ չը տուեց որ յուղարկաւորութեան ժամանակ Ս. Նշան եկեղեցում երգէ Ներսիսեան դպրանոցի խումբը և մին-

չև վերայի գերեզմանատուն ուղեկցեց նրա դիակին:

Միրզոյեանը հողին յանձնուեց իր վաղամեռիկ կնոջ կողքին 45 տարեկան հասակում: 1897 թուից նա էր և Թիֆլիսի քաղաքային խորհրդի ձայնաւոր, բայց հիւանդութեան պատճառով նա չը կարողացաւ իր ուղածի չափ մասնակցել ինքնավարութեան գործերին:

Համառօտ մի հայեացք եւմ ձգում աչքից նոր ծածկուած այդ ազնիւ էակի բազմաշարժար կեանքի վրայ: Որչափ բնատուր ձիրք, շինարար շնորհ, նուրբ ճաշակ և անհուն եռանդ էր տրուած նրան և որչափ ցրիւ եղան այդ ոյժերը կեանքի ոլորտի մէջ, առանց մի շօշափելի, մեծ գործ ստեղծելու: Նրան միշտ ճնշում էր այն գիտակցութիւնը, թէ հանգամանքները չեն թողնում իրան մի բանի վրայ կենդրոնանալու և ցանկացած ուղղութիւնը տալու իր հոգու մէջ վառուող բոցին:

ՍՏ. ԼԻՍԻՑԵԱՆ